

Padányi József[◇]

Zrínyi-Újvár védelmének újragondolása

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.3.64

A Zrínyi Miklós (1620–1664) által 1661-ben emelt Zrínyi-Újvár építésének, ostromának, elfoglalásának és lerombolásának történetét már számos tanulmányban bemutatták a kutatók. Ezek az írások – az eddig ismert adatok alapján – képet adnak a körülményekről, az erősség ellentmondásos megítéléséről. Ugyanakkor eddig nem találkoztunk olyan értékeléssel, ami részletesen foglalkozott volna Zrínyi Miklós egy igen előre mutató javaslatával, ami talán esélyt adhatott volna a hatékonyabb védekezésre. Nevezetesen azzal, hogy a Kanizsa alól visszavonuló csapatok ne a Mura túlsópartján, hanem a vár előtt húzódó magaslatokon foglaljanak védőkörletet.

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy ennek a javaslatnak az előnyeit és hátrányait vegyük sorra, anélkül, hogy ítéletet mondanánk az adott pillanatban megszületett döntésekről.

KULCSSZAVAK: Zrínyi-Újvár, Zrínyi Miklós, ostrom, várvédelem, török háború

Rethinking the Defences of Novi Zrin

The history, siege, fall and destruction of Novi Zrin have been discussed in numerous scientific publications. Based on currently available sources, these studies showcase the circumstances and the controversial views about the fortress. However, no study has detailed the innovative proposal of Miklós Zrínyi that perhaps could have given chance for a more effective defence system. The idea was that the troops withdrawing from Kanizsa should setup a defensive perimeter at the high ground in front of the fortress instead of the other bank of the River Mura.

This article aims to analyse the advantages and disadvantages of this proposal without judging the decision taken at that time.

KEYWORDS: *Novi-Zrin, Miklós Zrínyi, siege, Turkish war*

A Kanizsa ostromát félbehagyó keresztény sereg 1664-ben Zrínyi-Újvár¹ alá érkezik, nyomában a török csapatokkal. A keresztény csapatokat vezető Zrínyi Miklós, Peter Strozzi és Wolfgang Hohenlohe között vita alakul ki arról, hogy átkeljenek a Murán,

◇ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar –
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;
E-mail: padanyi.jozsef@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0001-6665-8444>

1 Írásunkban igyekszünk következetesen használni a Zrínyi-Újvár kifejezést. Ez nem állásfoglalás az erősség milyenségéről, hanem a 2003-ban megjelent kiadvány (Zrínyi 2003) szóhasználatának átvétele.

vagy a vár előtti platót szállják meg. Zrínyi az utóbbit javasolja, de vezértársai álláspontja erősebbnek bizonyul. A tanulmány célja, hogy az idő, a terep, az erők és eszközök számbavételével, helyszíni adatfelvétellel megvizsgálja Zrínyi felvetését. Nem Zrínyi igazát kívánjuk bizonyítani, a helyzetet akarjuk elemezni. Az adatok és körülmények összevetése alapján az előnyök és hátrányok bemutatására törekszünk. A nemzetközi szakirodalomban is elfogadott módszertan alapján² történik az elemzés, felhasználva tizenöt év kutatásainak eredményeit és tapasztalatait Zrínyi-Újvár környékéről.³ A tanulmány horvát nyelven is elkészül, várva a horvát kollégák véleményét is.

Igen sokat profitáltunk azokból a műszeres elemzésekből, amelyek rendelkezésünkre állnak, és amelyek az elmúlt években már bizonyították hatékonyságukat: drón, LIDAR, talajellenállás-mérés, távérzékelés, talajmechanikai vizsgálatok (mocsarasodás vizsgálat). A vár előtti plató helyszíni bejárását és felmérését követően lehetővé vált a tereplépcső digitális megjelenítése. Ezt kiegészítette a Visszafolyó-patak völgyének drónnal történő fényképezése, a korabeli ágyúk és lőfegyverek (muskéták) ismerete, illetve gyakorlati vizsgálata a helyszínen korhű replikákkal végzett lőkísérletekkel, valamint a rendelkezésre álló irodalom feldolgozása.

A vár építéséről először 1661 nyarán tesz említést Zrínyi egy levelében.⁴ Mivel a vár török területen épült, komoly bonyodalmakat okozott Bécs és a Porta viszonyában. Zrínyi bátorságát és kezdeményező készségét bizonyítja, hogy a bécsi udvar előzetes jóváhagyását mellőzve, erőt és eszközt nem sajnálva belevágott az építésbe.

A vár elhelyezkedését és a környezet leírását nem kerülhetjük meg. Zrínyi-Újvár a Mura folyó bal partján, Nagykanizsától délnyugatra, légvonalban 16 km-re, Légrádtól északkeletre 3 km távolságra, az északnyugati fekvésű Szent Mihály-hegy utolsó dombján helyezkedett el (1. ábra).

A vár fekvése és védhetősége

A várat északról és nyugatról a Mura, keletről a Zrínyi által épített halastó védte, egyedül a vár előtti, délkeletre lévő plató adott lehetőséget szabályos ostromra. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a török túlerő egyidejű felvonultatása erősen korlátozott, egy 200 m széles sávra szűkül. Ez a török tüzérség tüzének hatékonyságát is befolyásolta, hiszen nem volt képes minden oldalról lőni a várat.

Ahhoz, hogy minél teljesebb képet kapjunk a vár védhetőségének helyzetéről, érdemes áttekinteni a kortársak értékelését. Zrínyi Miklósnak igen kedves és fontos volt ez az erősség, hiszen építésében személyesen is részt vett, és amikor a hely kiválasztásáról írt, a következőkkel érvelt: „...az a hely pajzsa vagy bástyája az egész Muraköznek, sőt Szlavónia egész határvidékének, innen le a Dráván keresztül, és aki ura ennek a hegynek, ura a Muraköznek és annak a két folyónak, a Murának és a Drávának.”⁵ Benne van ebben a mondatban a hazájáért és saját birtokáért is

2 A módszer nem ismeretlen a tudományágban, számos elemzést olvashattunk az eltelt időben hasonló helyzetek újragondolásáról. Lásd Scott, Fox 1987; Sivilich 1996; Négyesi 2003.

3 Hausner, Padányi 2012; Hausner, Németh 2019.

4 Zrínyi Miklós levele ismeretlennek, Martianezen, 1661. június 28. Zrínyi 2003, 725.

5 Zrínyi Miklós az Udvari Haditanácsnak, Légrád, 1661. július 5. Zrínyi 2003, 726.

1. ábra.

Zrínyi-Újvár elhelyezkedése(Forrás: Perjés Géza vázlat⁶ alapján készítette a szerző)

aggódó, arról felelősséggel gondoskodni akaró katona minden elkötelezettsége. Ugyanakkor benne van a hegy (Szent Mihály-hegy) stratégiai jelentőségének felmutatása is.

A kortársak véleménye már megoszlott Zrínyi-Újvár megítélésében. Raimondo Montecuccoli császári fővezér szerint „A hely azért volt jelentéktelen, mivel sem árka, sem fedett útja, sem formája, sem szárnyai nem voltak, a védvonalak nagyon rövidek voltak, az építési szintvonal alacsony és lejtős, a földtöltés magas és nagyon keskeny volt, és egy magaslat mégis uralta, amelyen a török felállította üteget. [Továbbá az erődön] belül nem volt föld és hely, mindkét oldalán nyitva állt, mivel a falakat nem vezették el a vízig, hanem ezek és a víz között nyílást hagytak. Ezért az első pillanattól az utolsóig egyformán fennállt a veszélye annak, hogy kézitusában elfoglalják. [A hely] a meredélyek és az közeli dombok miatt még kitérőkre sem volt alkalmas, szűk volt, kevés embert tudott befogadni anélkül, hogy azok egymásnak ne okoztak volna kényelmetlenséget, és ne akadályozták volna egymást, ám e csekély erő nem volt elegendő az erőd védelmére. Amikor valaki bement a várba, meg kellett kérdeznie, tulajdonképpen hol van az erőd; a katonák közönségesen juhakolnak hívták.”⁷

Gualdo Priorato udvari történetíró az I. Lipót császárról írott munkájában számos, másutt nem található részletet ismertet, jóllehet, minden bizonnyal sosem látta

6 Perjés 1965, 97.

7 Montecuccoli 2019, 214.

az erődöt: „...ez egy nagyon gyenge hely volt, amely a hegy emelkedője felett helyezkedett el, a folyó felé. Összesen két kicsiny földbástya és két nagyon szűk ollója volt, azok is földből, amelyeket vastag, összeláncolt gerendák tartottak. Továbbá az árok tövében teljesen körbe volt véve paliszáddal, amelyben [ti. az árokban] a kurtina előtt egy ravelin volt. A folyó felől nem zárta le más, csak egy paliszád és kicsit lejjebb egy másik, amely a hidat védte. Ez utóbbi bárkákból állt, a végében egy redoute-tal, amelyben körülbelül 50 gyalogos fért el. A vár kerülete nem volt több mint 300 lépés, de bent sem volt több a védekezésre, mint körülbelül 300 ember. Az összes hadmérnök, aki látta és az összes katonai vezető, aki megfigyelte, a közvéleménnyel ellentétben azon a véleményen volt, hogy a vár nem felel meg arra, hogy egy formális ostromnak ellenálljon, de még egy nagyobb ellenséges rohamnak sem tudna ellenállni, ha elvinnék mellőle a sereget, amely megtarthatná.”⁸

Esterházy Pál leírását is meg kell említenünk, hiszen ott volt az ostromnál és a törökök elvonulása után bejárta a romokat és az ostromterületet. *Mars Hungaricus* című latin nyelvű történeti művében nem sokat foglalkozik ugyan a vár leírásával, de a várárokról, a várat északról övező tóról és a Mura védelmi szerepéről említést tesz, ráadásul egy színezett térképvázlatot is csatolt (2. ábra). Hátrányként ő is megemlíti, hogy a vár fölé magasodó hegyekről ágyúval belőhető a vár.⁹

Érdemes Wolfgang Julius Hohenlohe véleményét is ismertetni. Különösen érdekes ez annak fényében, hogy a korabeli leírás szerint Zrínyi és Hohenlohe viszonya már a téli hadjárat alatt sem volt mentes a konfliktusoktól. Hohenlohe temetési beszédében – feltehetően Hohenlohe útmutatásának megfelelően – szó sincs fejvesztett visszavonulásról és Zrínyi-Újvár helyzetének, védhetőségének gyengeségeiről. G. Etényi Nóra így interpretálja a német nyelvű halotti prédikáció erre vonatkozó részét: „Kanizsát szabályszerű ostrommal, gondosan kialakított közelítő árkokkal és ágyúsáncokkal vívták. Egy mindent mérlegelő haditanács után azonban úgy határoztak, hogy a nagyvezír seregeinek közeledése miatt fel kell hagyni az ostrommal, így szabályos rendben, az ágyúkkal és a munícióval elvonultak, s a Mura partján Zrínyi-Újvárnál táboroztak le. A Zrínyi által épített vár a kereszténység védőbástyájaként hatékonyan védekezett a jól felszerelt nagyvezíri török seregekkel szemben. Hohenlohe ezzel is elismeri Zrínyi Miklósnak, mint katonának és hadvezérnek a jelentőségét.”¹⁰ Árnyalja a képet, hogy ez a temetési beszéd 1699-ben íródott, 35 évvel a történések után.¹¹

Azt is érdemes tudnunk, hogyan látták a várat és környékét az ostromlók. Evlia cselebi török utazó személyes tapasztalatait vetette papírra, hiszen részt vett az ostromban és az azt övező harcokban. Leírása – noha nem mentes a nyilvánvaló túlzásoktól – képet ad Zrínyi-Újvár állapotáról.¹² Evlia erdős és árnyas földnyelven álló,

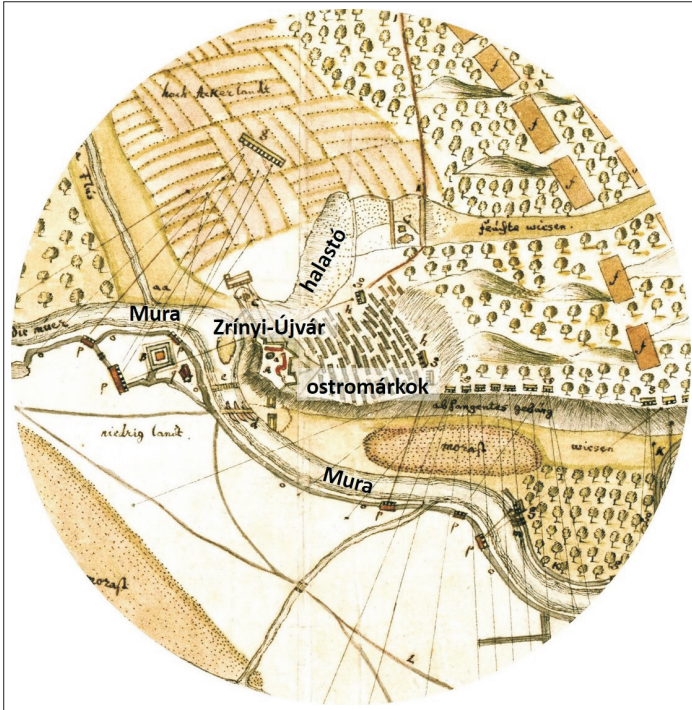
8 Idézi Domokos 2011, 758.

9 Esterházy 1989, 162.

10 G. Etényi 2008, 447.

11 Érdemes ennél a pontnál idézni Kelenik József véleményét, melyet a publikáció átnézése során megosztott a szerzővel. Véleménye szerint fordításból adódó tévedés arra a következtetésre jutni, hogy Hohenlohe temetési beszédében egyfajta Zrínyi-kultusz jelenik meg.

12 Cselebi 1985, 572. Cselebi tevékenységéről 1664-ben és Zrínyi-Újvár ostromának leírásáról lásd még Sudár 2012a.

2. ábra.

A Mura és a halastó elhelyezkedése Zrínyi-Újvárnál

(Forrás: Esterházy vázlat¹³ alapján készítette a szerző)

fából épült várról ír, melynek tömésfalai tekintélyt parancsolnak. Magasságuk ötven rőf (38 m), szélessége ötven láb (15 m), a vár falait az ott nőtt élő fák erősítik. Hét bástyája ágyúkkal megrakva, a vár árka színültig tele vízzel. A Murán ötven hajó tartja a hidat, melyen át özönlik az utánpótlás a várba. A vár kerülete háromezer-hétszáz lépés (2 600 m), közepén, az udvaron egy kút.

Azt hogy a vár bevétel nem volt egyszerű, mutatja Evlia cselebi elbeszélése az ostromról. A cementmással megerősített tömésfalak – noha állandó ágyúzásnak voltak kitéve – állták az ostromot. A falak „a fejnagyságú golyókat méz gyanánt ették”, anélkül, hogy különösebb kárt szenvedtek volna. A váltakozó sikerrel folyó ostrom azonban lassan, de biztosan a támadók tényeresét hozta. Noha a védők a minden rendelkezésükre álló módszert és eszközt bevetettek, győzött a túlerő és az erősség elesett.

Más török forrás is utal Zrínyi-Újvár milyenségére. A Fázil Ahmed pasa, nagyvezér szolgálatában állt Erzurumlu Oszmán dede krónikája szerint: „Mivel az említett vár két oldalán víz volt, a falak pedig agyagból és tömésből készültek, nagyon tartós és erős vár volt.”¹⁴

13 Esterházy 1989, 160–161.

14 Sudár 2012, 179.

A Zrínyi-Újvár ostromát közvetlenül megelőző események

Az előzmények bemutatását a téli hadjáratral kezdjük, hiszen ez volt a kiváltó oka annak, hogy Zrínyi a várra és magára húzta a török hadjáratát. A katonai művelet 1664. január 21-én indult meg, csúcspontja az eszéki híd felégetése volt, február 2-án. A záró esemény Segesd elfoglalása február 13-án, majd Zrínyi hazatért Csáktornyára február 15-én.

Azzal, hogy a téli hadjárat során felégette a hidat és több török erősséget is elfoglalt, Zrínyi megteremtette a feltételeket Kanizsa visszafoglalásához. Tudta, hogy nincs sok idejük, hiszen a török az eszéki hidat gyorsan helyreállítja, és nagy erővel jelenik meg újra a hadszíntéren. Az idő, a gyorsaság meghatározó lesz az ostrom sikere szempontjából. Február 17-én levelet írt Wesselényi Ferenc nádornak, melyben így fogalmazott: „Most, avagy soha nem ronthatja, vagy legalább tántoríthatja meg őfelsége az ottomán hód; de ha sokáig tanácskozunk, ezt is, akit cselekedtünk, elvesztegetjük.”¹⁵ Félelme nem volt alaptalan, hiszen az udvarban megint nem tudtak gyors döntést hozni. Március 18-án Lipót végre engedélyt adott az ostromra, de erről Zrínyi csak március 28-án értesült. Mindeközben újabb és újabb tanácskozásokon foglalkoztak az ostrom szükségességével, vitát okozott a vezetés kérdése is, amelynek végén kompromisszumos javaslatként közös parancsnoklást fogadtak el: Strozzi császári generális az örökös tartományok, Hohenlohe a rajnai szövetség katonáit, Zrínyi Miklós a horvát és magyar seregeket vezeti.¹⁶

Mindehhez 20 600 katona (magyar–horvát csapatok 7400 fő, császáriak 7000 fő, rajnai szövetség 5000 fő és bajor csapatok 1200 fő).¹⁷ Kanizsa ostroma végül 1664. április 28-án vette kezdetét. Az ostrom napi kudarcai, a felszerelés gyengesége, az ellátás bizonytalansága, és a had megosztott vezetése miatt kódogva volt a kudarc. Ahogyan Zrínyi a *Vitéz hadnagy* című munkájában írta: „Égen két nap, egy országon két király, egy hegyben két oroszán, egy hadban két kapitány nem lehet. Mindjárt romlik az a had, ahol kettő vagyon, az irigység nem engedi nekik egyetérteni, az észnek különbsége nem hagy egyet parancsolni.”¹⁸

A török sereg, Köprülüzáde Fázil Ahmed vezetésével, május 14-én átkelt a helyreállított eszéki hadihídon. Az ellenség közeledtének hírére a keresztény csapatok vezetői – súlyos belső viták után – úgy döntöttek, hogy befejezik az ostromot és Zrínyi-Újvárhoz vonulnak vissza. Kanizsa ostromát június 2-án adják fel Zrínyiék.

A vezetők széthúzása rányomta bélyegét a visszavonulásra, és a további döntésekre is, hiszen „Nincs akkor az embernek másuvá esze, mikor a maga felével vagyon egyenetlensége.”¹⁹

15 Zrínyi 2003, 769.

16 Ennek oka az volt, hogy a császár személyesen csak a Habsburg család tartományaiból és királyságai-ból kiállított csapatok fölött gyakorolhatott jogkört. A birodalmi csapatok parancsnokát és teljes vezetését a birodalmi gyűlés szavazta meg. Ahhoz, hogy a sok részből álló sereg működjön, a birodalmi gyűlésen a császár és a választók/rendek megegyeznek a közös főparancsnok személyében. A szövetségi csapatok felett a Rajnai Szövetség rendelkezett, a császár is legfeljebb kérhetett a Szövetségtől, ami aztán utasította a parancsnokát, jelen esetben Hohenlohe-t. A birodalmi gyűlés és a Szövetség csapatainak közös, választott főparancsnoka Montecuccoli lett. Ez politikai döntés volt. Így egyedül ő kapott teljes jghatóságot minden csapat felett.

17 Perjés 1965, 356.

18 Zrínyi 2003, 330.

19 Zrínyi 2003, 288.

Zrínyi így emlékezik a visszavonulásról az I. Lipót császárnak 1664. július 17-én írt Emlékiratában: „akarva-nemakarva velük együtt kellett futnom.”²⁰ Hans Christian Gállér hadbiztos szemtanúként arról ír, hogy a parancsnokok – maguk is kudarcnak érezve a meghátrálást –, egyhangúlag döntöttek a visszavonulásról (3. ábra). Ez a futás aztán együtt járt azzal, hogy a felszerelés egy része is odalett, és a csapatok visszavonulása is rendezetlenül zajlott.²¹ Ebben a helyzetben kellett egy gyors döntést hozni arról, hogy – támaszkodva Zrínyi-Újvárra – hol foglaljanak új védelmi vonalat.

A hegyen vagy a túlparton?

Zrínyi állásfoglalása egyértelmű volt, amikor a visszavonulás során dönteni kellett az új állásokról: „Mert amikor arról volt szó, hogy most hol üssünk tábort, én mindenképpen azt javasoltam, hogy a gyalogságot helyezzük el a hegyen, az én váram előtt. Mert így Kanizsát még mindig bizonyos mértékig megszállva tartottuk volna, Zrínyi-Ujvárt és a Murát biztosítjuk és naponta nagyon jó alkalmunk lett volna, hogy rontsuk az ellenséget. De csak a levegőnek beszéltem. Átkeltünk a Murán és alacsony, nedves vidéken ütöttünk tábort, a hegyet pedig átengedtük az ellenségnek.”²²

Elvetik Zrínyi Miklós javaslatát, és nem szállják meg a Zrínyi-Újvár előtti magaslatokat. Átkelnek a Murán, amivel nagyobb biztonságba kerülnek a keresztény erők, de egyúttal be is zárják magukat a folyó mögé. Ezzel elveszik a kezdeményezés lehetősége, ami kedvező feltételeket teremt az ostromló törököknek.

A hegy stratégiai jelentőségét már Walter Leslie, a vend végvidék főkapitánya is felismerte. 1661-ben ugyanis azt javasolta egy jelentésében, hogy az összevont csapatokkal támadják meg a Zrínyi-Újvár alatt gyülekező török sereget (azaz mérjenek megelőző csapást a törökre), vagy pedig a magaslaton Zrínyi-Újvár erődje mellett állítsanak fel egy hadtestet és védjék meg a munkálatokat és a várat.²³

Teljes egészében egyet kell értenem Négyesi Lajos véleményével, hogy a keresztény csapatok a Murán való átkeléssel és a sáncrendszer megépítésével, valamint Zrínyi-Újvár védelmével hatékonyan tudtak ellenállni a török támadásoknak. Persze ezzel párhuzamosan – taktikai és stratégia szinten egyaránt – a hegy átengedésével lemondtak a kezdeményezésről is és csak követték az eseményeket.²⁴

A Mura jobb partján beásott keresztény csapatokhoz június 15-én érkezik meg Montecuccoli – teljes felhatalmazással, immár egyszemélyi vezetőként –, és kész helyzettel szembesül. Montecuccoli véleménye az volt, hogy nem előnytelen a bal part megszállása (azaz a Zrínyi-Újvár előtti magaslat elfoglalása). „Az ellenség követte seregünket, amely Zrínyi erődjéhez vonult vissza, és arra kényszerült, hogy

20 Zrínyi 2003, 852.

21 Magyarázat lehet a Kanizsa alóli visszavonulás eltérő minősítésére, az eltérő hovatartozású és eltérő csapatnemhez tartozó katonák látásmódja. Ez is lehet az oka Hohenlohe korábban idézett véleményének, miszerint a visszavonulás „rendezett” volt, míg Zrínyi ilyen szavakat használ: „rendezetlen, zűrzavar, sok minden elveszett” (Zrínyi 2003, 852–853).

22 Zrínyi 2003, 853.

23 Domokos 2012, 46.

24 Négyesi 2017, 343–356.

átkeljen a Mura jobb partjára, a törököknek juttatva az előnyt, amelyet az erdő jelentett, amelyben elrejtőzhettek, illetve egy dombot, mely révén uralhatták a Mura túlsó partját [azaz ahol a keresztény sereg táborozott], továbbá a sík utat, amely nagyban megkönnyítette a vár elleni támadásukat, [de ugyanakkor] megnehezítette és akadályozta [az ostromlott vár] felmentését.”²⁵

A folyóra támaszkodó védelem, illetve az átkelés, mint összetett manőver nem volt ismeretlen előtte. 1638-ban az Elba átkelőit őrizte csapataival, amikor a Johan Banér vezette svédek egy váratlan manőverrel nem ott keltek át, ahol várták. Ennek eredménye az lett, hogy számos parancsnok – köztük Montecuccoli – is fogságba esett. 1658 telén ő vette át a teljes lengyelországi császári haderő irányítását, immár tábornagyi rangban. A tél folyamán a svédek csaknem egész Dániát megszállták, és ostrom alá vették Koppenhágát, ezért és az ellátási problémák miatt Montecuccoli még a tél vége előtt megindult ellenük. Szigetről szigetre szorította vissza az ellenséget, nagy tapasztalatot szerezve az átkelési és partraszállási műveletek terén.²⁶

Az erőviszonyok áttekintése, létszám, tüzéség, hadrafoghatóság

Létszám

A Zrínyi-Újvár ostromának körülményeit elemző írások eltérő létszámokat adnak meg, mind a keresztény, mind a muzulmán erőkről. Ennek oka egyrészt az ismeretek hiánya, másrészt az az általános megfigyelhető jelenség, hogy a történetírás mindig jóval magasabb létszám adatokat ad meg, mint a valóság.

Perjés Géza szerint a sikeres várostrom feltétele a 10–15-szörös túlerő.²⁷ Ez Zrínyi-Újvár ostroma során biztosan nem állt fenn, hiszen a legnagyobb török létszámot említő leírások szerint az ostrom első napjaiban sem volt több mint 60 000 fős török sereg a vár előtt.²⁸

Zrínyi Kanizsa ostromáról jelent május 9-én az uralkodónak, amikor is 30 000 vitéz keresztény harcosról ír, akik a siker zálogát jelentik. Ugyanakkor az I. Lipótnak szóló, július 17-ei Emlékiratában így fogalmaz: „a megígért tizenháromezer gyalogos katona nem érkezett meg. Kezdetben ugyanis Strozsinak volt ezeröttszáz katonája, Spicknek ezerkétszáz, mert a többi Radkersburgban és Ferslangfeldben maradt, Spaarnak ezerkétszáz, a Ligának négyezer, összesen tehát hétezer-kilencszáz. Bár ezekhez járult később kilencszáz bajor és végül Munfort ezredes alatt ezerhétszáz ember, mégis csak tízezer-öttszázan voltak.”²⁹ Ugyanitt 20 000 főre teszi a beérkező török csapatok erejét.³⁰

Június 27-én Zrínyi-Újvár alatt kelt levelében – két nappal Montecuccoli érkezését követően – újra kitér a létszámra: „...már annyi magyar és német csapattal

25 Montecuccoli 2019, 212.

26 Montecuccoli 2019, 12.

27 Perjés 1965, 362.

28 Négyesi 2017, 348.

29 Zrínyi 2003, 851.

30 Zrínyi 2003, 852.

rendelkezünk, hogy nem pusztán a szükségtől kényszerítve, hanem jó móddal is összecsapathatnánk az ellenséggel. Van ugyanis körülbelül húszezer magyar és horvát valamint ugyanannyi német katonánk, s ezzel a számmal, ha nem is múljuk felül az ellenség erejét, de egyenlőek vagyunk vele.”³¹ Nyilván ez a létszám már tartalmazza a Montecuccolit kísérő vagy vele érkező erőket is. Ugyanakkor Montecuccoli azzal hátrítja el Zrínyi sürgetését a támadásra, hogy be kell várni a még úton lévő erőket, többek között a badeni herceg segélycsapatait.

Zrínyi a török erők nagyságát – az elfogott törökök vallomásaira hivatkozva – harmincezerre teszi az uralkodónak június 27-én írt levelében.³²

Esterházy – a felderítő jelentésekre alapozva, a nagyvezér erejét 20 000 főre becsüli, amikor azok Pécsnél várják a segédcsapatok beérkezését.³³ A saját erőt úgy ítéli meg, hogy az – a folyamatosan beérkező erősítéssel – „már akkora volt, hogy ha nem is multa felül az ellenség erejét, kétségkívül úgy látszott, hogy felér azzal...”³⁴

Bánlaky József hadtörténeti összefoglalása szerint: „A sikertelen ostrom alatt a három sereg mintegy 1000 főnyi veszteséget szenvedett. Elvonuláskor a német csapatok létszáma még mintegy 12 000 főnyi gyalogságra és 2500 főnyi lovasságra rúgott; ehhez a magyarok és horvátok mintegy 5000 főnyi létszámát hozzáadva, összesen 19 500 főnyi állományt nyerünk.”³⁵ Ugyanott a török csapatok létszámát is megadja, mégpedig 40 000 főben.

Perjés Géza is foglalkozik az erők összehasonlításával. Az ő számvetése szerint 20 600 fős a keresztény sereg, amely Kanizsa ostromában érintett, tehát jó alapnak tekinthető a Zrínyi-Újvárhoz visszavonuló erők felmérésénél. Ebből a magyar–horvát csapatok 7400 főt, a császári erők 7000 főt, a rajnai szövetség csapatai 5000 főt, a bajor csapatok 1200 főt számláltak.³⁶ Ugyanitt később arról ír, hogy Montecuccoli érkezésekor Zrínyi-Újvárnál a keresztény sereg létszáma 30 000 fő körül van, míg a török sereg 100 000 főt számlál, melynek közel harmada gyenge harcértékű, gyülevész népség.³⁷

Domokos György is kitér Zrínyi-Újvár építéséről és ostromáról készített 2011-ben készített tanulmányában a létszámra, a következőképpen: „Az erősítések pedig kezdtek sorban beérkezni. Montecuccoli már eleve nyolc ezred élén vonult be, 18-án követte őket Feldmarschall Sparr egy dragonyos- és egy horvát ezreddel, majd 19-én német lovasság, valamint Nádasdy és Batthyány több ezer magyar katona élén, végül 27-én Zrínyi Péter egy dragonyosezreddel és több ezer végvári katonával, mintegy 6000 fővel. Szükség is volt e csapatokra, mert a hírek szerint az ellenség létszáma is folyamatosan nőtt.”³⁸ Utóbb, egy másik művében azt mondja, hogy június végére 36 000 keresztény állt szemben a 40–60 000 főre becsült oszmán sereggel.³⁹

31 Zrínyi 2003, 787.

32 Zrínyi 2003, 788.

33 Esterházy 1989, 156.

34 Esterházy 1989, 163.

35 Bánlaky 1940, 245.

36 Perjés 1965, 356.

37 Perjés 1965, 368.

38 Domokos 2011, 765.

39 Domokos 2021, 410.

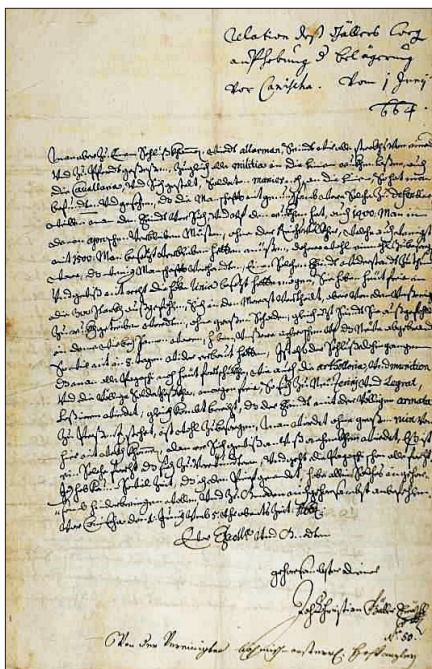
A keresztény erők létszámával kapcsolatban figyelemre méltó Hans Christian Gäller hadbiztos jelentése, amelynek fotóját Kelenik József bocsájtotta rendelkezésünkre. A Grazból kiküldött hadbiztos említi a keresztény sereg létszámát. Ugyanakkor, mivel a hadbiztos nem katona volt, a feladatai inkább logisztikaiak, diplomáciaiak és politikaiak voltak, így ez inkább tekinthető egy elméleti létszámnak. Kelenik véleménye szerint: „Valószínűsíthető, hogy a Kanizsa alóli visszavonulás után ennyien nem voltak Zrínyi-Újvár alatt. A magyar-horvát-szlávon végvári katonák mentek vissza a váraikba, mert féltették a helyeket a portyázóktól. A német-osztrák gyalogságnál rengeteg volt a beteg. A német lovasságnál meg nagyon sok katonának nem volt lova. Noha ez az egyetlen forrásadat a visszavonulás kezdetén a létszámról, a kaotikus helyzet miatt, ember nem volt, aki pontosan tudta volna mennyien voltak összesen.”

A hadbiztosi jelentés idézett szövege (Kelenik József fordításában) a következő:

„Hans Christian Gäller hadbiztos jelentése, 1664. június 1. délután 5 órakor a Kanizsa alatti táborból.

... azután több katonaság, úgy lovon, mint gyalogosan, ami rendelkezésre állt volna, (nem volt, mint) a most meglévő gyalogságunk, mindent egybevetve 12 000 emberből áll, a lovasság – szintén mindent beleszámolva – 2500 ember, a velünk lévő magyarok, a végvidékiekkel együtt 5000 ember...”⁴⁰

Ez így nem több (inkább kevesebb), mint 19 500 fő, tehát nekik kellett volna fel fogni az üldöző törökök első csapásait és megtartani a Zrínyi-Újvár előtti platót.

3. ábra.

Hans Christian Gäller jelentése

(Forrás: Kelenik József közlése)

Tüzérség

Ami a tüzérséget illeti – mint meghatározó tényezőjét a sikernek –, kevés ismerettel rendelkezünk. Keresztény oldalon a Kanizsa ostromakor használt tüzérség minősége annyira gyenge volt, hogy arról több leírásban is megemlékeznek. A kanizsai ostromról tudósító levelében Zrínyi arra panaszodik, hogy a bombák és gránátok rossz mesternél készültek, így korán, a levegőben robbantak fel, semmi kárt nem

⁴⁰ „...dan nur mehrer Manschafft, sowohl zu Pferd als Fueß, verhandten weren, unsere itzige Infanteria alle in allem bestehet 12M Man, und die Cavallerie 2500 Man auch in allem, die Ungern in beysambt, samt denen Gränitzern in die 5M Man...” Hans Christian Gäller hadbiztos jelentése 1664. június 1. délután 5 órakor a Kanizsa alatti táborból. Wien, Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, AFA 1664-6-3b f579r.

okozva az ellenségnek.⁴¹ A rendelkezésére bocsájtott ágyúkról pedig így ír: „Nagy baj volt az is, hogy várakozásunk ellenére és mindnyájunk csodálkozására, ágyúink néhány lövés után annyira kiégtek és megrongálódtak, hogy amikor szükség volt az ágyútűzre, szinte egyáltalán nem tudtuk hasznukat venni.”⁴² Joggal feltételezhetjük, hogy ezek az ágyúk a követő eseményekben – így a Zrínyi-Újvárnál játszódó védelmi harcokban semmilyen módon nem vettek részt.

Négyesi így fogalmaz a Zrínyi-Újvárat ostromló törökök tüzérségi erejéről: „...a törökök a várral szembeni plató keleti oldalán, a török jobbszárnyon 4 ostromlöveget helyeztek el... A nyugati oldalon a balszárnyra 3 ostromágyút... Az ostromlövegekkel a várat, a plató peremén felállított nagyszámú 2-3 fontos löveggel pedig a Mura kanyarulatát és a Dráva közti teret lövették.”⁴³

Érdekes információt közöl egy török forrás, amely arról szól, hogy a Kanizsát felmenteni igyekvő csapatok nem vitték magukkal a tüzérséget.⁴⁴ Ebből következően joggal feltételezhetjük, hogy Zrínyi-Újvárnál – legalábbis a törökök beérkezését követő első napokban – nem állt a támadók rendelkezésére ostromtüzérség. Erre utal az is, hogy Zrínyi-Újvár lövetését a kezdetekben csak néhány, Kanizsáról hirtelenjében áthozott ágyúval kezdték meg. Ezek június 10-én érkeztek meg, összesen hét darab, ami után megkezdődhetett Zrínyi-Újvár módszeres ostroma is. Esterházy Pál kitér arra, hogy a török csapatok parancsnoka – miután három nap múlva követi a megfutott keresztény erőket – tábort ver a vár előtt és „parancsot ad, hogy ágyúsáncot építsenek a keleti bástyával szemben, s onnan a harmadik napon ráncsüti ágyút, de kárt nekünk alig okoz.”⁴⁵

Musztafa Nihádi 17. század végén írt krónikájában a Mura jobb partján beásott keresztény csapatokat támadó török tüzérségről ezt írja: „A nagyvezír pedig egy dombra – ahonnan az árkokat be lehetett látni – bástyát épített, s az uralkodói táborban lévő 120 zarbuzánt és sáhi kolomburnát ott helyezte el.”⁴⁶ Előbbi nyomait megtaláltuk a terepen is, ahol a kiskaliberű mezei ágyúk számos ott hagyott lövedéke került elő, jellemzően 1,2 kg tömegűek. A nagy ostromlövegek lövedékeit a sáncban találtuk meg, ahol a várat védő lövegek álltak.

Más török források is megerősítik a fenti adatokat.⁴⁷ Ezek szerint az ostrom megkezdéséhez Kanizsáról hozattak 7 db sáhi ágyút, melyekből négyet az egyik, hármat a másik szárnyon helyeztek el. A keresztény tábor ellen 120 db zarbuzánt és sáhi kolomburnát állítottak fel a plató peremén emelt bástyára.⁴⁸

Terepi kutatásaink során számos mozsárbomba, ágyúgolyó és repesz került elő. Abból indultunk ki, hogy a várban talált lövedékek jellemzően török, míg az

41 Zrínyi 2003, 780.

42 Zrínyi 2003, 851.

43 Négyesi 2017, 349.

44 Sudár 2012, 183.

45 Esterházy 1989, 162.

46 Sudár 2012, 177.

47 Sudár 2012, 182.

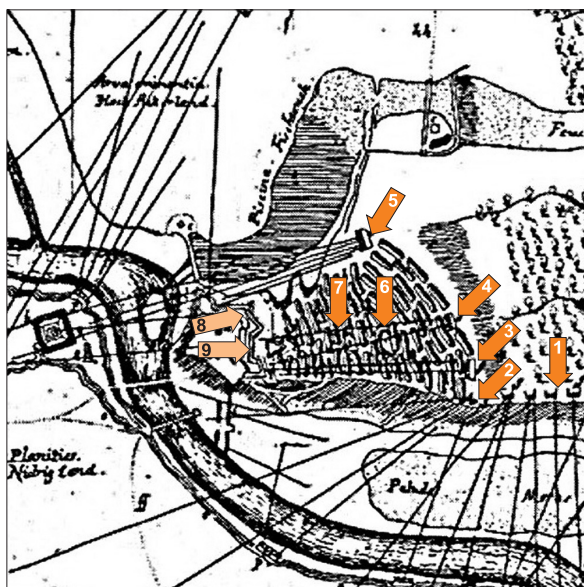
48 Kisebbségi löveg volt az oszmán forrásokban kolunburna, kolumburna, kolunburina, kolumburina, kolunburuna stb. névalakban előforduló ágyú. Ágoston 1992, 195.

ostromterületen talált lövedékek jellemzően keresztény ágyúból származnak. Mivel korábban már meghatároztuk a vár és az ostromterület határait, így ez a megközelítés vállalható következtetéseket ad. A fellelt lövedékek értékelése során az ostrom során használt ágyúk milyenségére kerestük a választ.

Méreténél fogva kiemelkednek azok a mozsárbombák, amelynek nyomait mindkét oldalon megtaláltuk. A leletek között van egészen megőrződött bomba (26 cm átmérőjű, 58,5 kg tömegű) és nagyobb repeszek egyaránt. Ezeket 300 lépés távolságon belül alkalmazták, meredek röppályával löve át az ellenség térfelére. Elfogadva a szakértői véleményt, Jacob von Holst helyszínrajzán mutatjuk be a várostrom során alkalmazott tüzérség elhelyezkedését és feladatait.⁴⁹

Megítélésünk szerint az ostromról készült ábrázoláson jól azonosítható a török mozsárágyúk lőállásának nyoma, melyet a képen az 6-os és 7-es számmal jelölt nyilak mutatnak. A Mura meredek partjának magaslatára telepített és a túlsáron lévő keresztény állásokat lefoglaló ütegeket az 1-es, a várat támadó üteget a 2-es, 3-as és 4-ös nyilak mutatják. Az átkelőt az 5-ös üteg támadta. A várat védő ütegek nyilvánvalóan a várfal védelmében helyezkedtek el, onnan löve a török tüzérséget és a támadó csapatokat (8-as és 9-es nyíl, 4. ábra). A terepi kutatások során talált leletek megerősítik Holst ábrázolását, hiszen a jelölt helyeken nagyobb számban került elő ágyúgolyó, repesz, illetve muskéta golyó.

A török ostromsáncok területén számos nagy méretű mozsárbomba repeszét találtuk meg, ami azt bizonyítja, hogy a védők rendelkeztek ilyen eszközzel. A mérések azt

4. ábra.

Az ütegek ábrázolása és elhelyezkedése Holst vázlatán

(Forrás: Jacob von Holst vázlata alapján készítette a szerző)

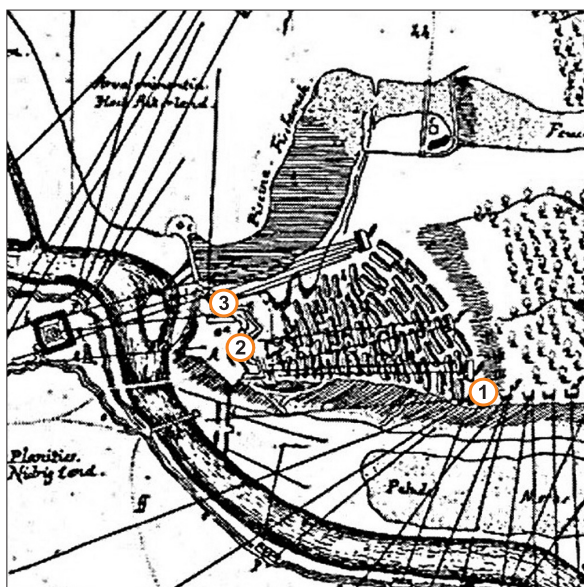
49 Domokos 2008, 145.

mutatják, hogy a védők fegyvertárában 35, 30, 27, 25, 19 és 16 mm átmérőjű, vékony és vastag falú bombákat kilövő mozsarak voltak.⁵⁰ Ezt erősíti az a török forrás is, amely így fogalmaz: „Ezért a méltóságos szerdár parancsára, a benne lévő (ti. Zrínyi-Újvárból) egy darab 11 okkás kolunburnát, a hat darab sáhi zarbuzán ágyút és a három darab bombavetőt a hozzájuk tartozó hadszerekkel együtt kivontatták, s a korábban Kanizsa várából elhozott hét darab báljemez ágyúval egyetemben Kanizsára küldték őket.”⁵¹

A vár területén kevesebb repesz került elő, de azok bizonyítják, hogy a támadók is rendelkeztek mozsarakkal, ha nem is akkora számban és méretben, mint a védők.

A kutatásaink során előkerült ágyúgolyók elhelyezkedése, mennyisége és tömege több általánosítható következtetést is lehetővé tesz. Már utaltunk a kiskaliberű mezei ágyúk nyomaira (1-es jelzésű terület), de hasonló kapaszkodót adott a viszonylag kis területen előkerült, 6 db 6,1 kg tömegű lövedék (3-as jelű terület) és a 3 db nagyobb, 11,4 kg tömegű lövedék (2-es jelű terület) szóródása (5. ábra).

Utóbbi kettő a várvédő ütegek helyét segítette azonosítani, amelyek kiemelt célpontjai voltak a török tüzéreknek. Azt, hogy nem otthagytak, esetleg elgurult ágyúgolyókról van szó, bizonyítja, hogy 80–100 cm mélységből kerültek elő. Az ostromterületen eddig kevés, összesen 2 db ágyúgolyó került elő, így a védők ütegeiről nem tudunk általánosítható adatokat adni.

5. ábra.

Az ágyúgolyó leletek alapján azonosított területek

(Forrás: készítette a szerző)

50 Négyesi 2019, 183.

51 Sudár 2012, 187–188.

A várban lévő ágyúk számáról kevés információ áll rendelkezésünkre. Egyes leírások 24 ágyúról szólnak,⁵² míg egy másik három mozsarat, hat könnyebb ágyút és egy csatakígyót említ.⁵³

Hadrafoghatóság

Érdeemes az utóbbi megjegyzés kapcsán arról is szólni, hogy önmagában a rendelkezésre álló létszám még nem jelenti a harcérték teljességét. Figyelembe kell venni a csapatok hadrafoghatóságát, felszereltségét, harci morálját. Ezekre is találunk utalásokat, melyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül.

Elsőként vessünk egy pillantást a török csapatok állapotára. A főerők május 14-én érkeznek be a hadszíntérre, amikor átkelnek az eszéki hadihídon, letudva a Zimony–Eszék közötti 150 km-t. Ez napi 30 km-es ütemnek felel meg, ami igen tiszteletre méltó ebben a korban, még akkor is, ha saját területükön meneteltek. Ezt követően azonban lelassul a menetütem, hiszen Szigetvárra május 25-én érkezik, ami a 85 km-en 7 km/nap távolságnak felel meg. A Szigetvártól Kanizsáig terjedő 70 km teljesítésére 7 nap sem volt elegendő, mert hiszen tudjuk, hogy a keresztény sereg csak a június 2-án hagyta el Kanizsa környékét, mégpedig anélkül, hogy összecaptak volna. A hadszíntéren mutatott menetteljesítményt minden bizonnyal az ellenséges és Zrínyi téli hadjáratában elpusztított terület határozta meg. Nem értünk tehát egyet Bánlaky véleményével, aki mindezt egy bizonytalan, lelki kétségekkel és küzdelmekkel küszködő vezetésnek tudja be.⁵⁴ Ugyanakkor a 300 km-es menet biztos, hogy nem növelte a török erők frissességét, ellátottságát és harckészségét.

Utóbbira Evlia cselebi is utal Zrínyi-Újvár ostromának leírásakor. Az elhúzódó ostrom miatt a támadók lelkesedését célzott jutalmakkal kellett növelni. „Azonban a vár őrzésében, a katonaság fegyelmzésében, harcra buzdításában, a csata megkezdésére való lelkesítésben mi azoknál hátrább vagyunk. Ebben a tekintetben ők igazán páratlanok.”⁵⁵

A keresztény sereg állapota is hagyott kívánnivalót. Zrínyi I. Lipótnak a Zrínyi-Újvár alatti táborból június 27-én küldött levelében azt írja a Mura jobb partján táborozó katonákról: „A mi seregünk ellenben nemcsak azáltal veszít értékéből, hogy semmit sem tesz, hanem betegségek miatt nem látott mértékben fogyatkozik és az élelem hiánya is teljesen tönkreteszi. Ezenkívül a magyar és horvát katonák, akik sohasem kaptak semmiféle fizetést, nyolc napnál nem tudnak tovább itt maradni, mert csak kenyeret hoztak magukkal; én, amim csak volt, mindent szétosztottam eddig nekik.”⁵⁶

Zrínyi – talán költői vénájából is következően – különös gonddal figyelt a katonák mentális helyzetére, melynek egyik fontos összetevője az élelemmel való ellátás. Így ír erről a *Vitéz hadnagy* című munkájában: „Nincsen ura a gyomornak, szolgálja pedig mindenik. Az éhség és szomjúság rontja el a hadakat inkább, hogysem az erő.

52 Haller 2016, 55.

53 Hammer 1979, 475.

54 Bánlaky 1940, 249.

55 Cselebi 1985, 588.

56 Zrínyi 2003, 787.

Azért vigyázz, kapitány, és jól vess oly gondot, hogy evvel ne kellessék harcolnod, mert vészed nagy kárát.”⁵⁷

Montecuccoli véleményét a csapatok harcértékéről Domokos György idézi egyik munkájában: „...a téli pécsi lovaglás ezer szenvedésével, Kanizsa sikertelen ostroma, mely felemésztette a régi katonaság legjobbainak többségét, továbbá az állandó támadások és betegségek félelemmel és rettegéssel töltötték el a sereget; a folyamatos és szüntelen harc, amely lélegzetvételnyi időt sem hagyott a katonáknak, teljesen lerongyolta a ruházatukat és legyengítette testüket és lelküket. Mindez minimálisra csökkentette a régi katonák számát, az újakkal viszont alig lehet érdemlegeset kezdeni, mert [harci] helyzetben inkább megzavarodnak, mint a régiek, mivel nincs tapasztalatuk; még arra sincsenek kiképezve, hogyan kell vinni a fegyvert, nemhogy használni.”⁵⁸

Montecuccoli, amikor június 15-én Zrínyi-Újvár alá érkezik, a következő helyzettel szembesül: „A sereg siralmas állapotban volt, csaknem valamennyi tisztjétől megfosztva, mivel többségük megsebesült vagy megbetegedett, és nagyon legyengült. A várat és a folyami átkelőt több mérföld hosszú szakaszon kellett védeni, miközben a megfogyatkozott számú legénység nem tudta egymást váltani az állásokban... Hiányoztak a hadi- és az élelmiszerkészleteink, és ha Stájerország az ottani katonaságot még békeidőben is, amikor az ellenség messze volt, csak nagy fáradság által tudta ellátni, hogyan tudta volna hát megtenni ezt most, amikor a rémület minden lelket megszállt, ilyen nagy létszámú katonaság esetén, a török hadsereg szeme láttára?”⁵⁹ Árnyalja ezt a képet az a tény, hogy Montecuccoli előre biztosítani akarta magát az esetleges kudarc miatt, így a helyzetet súlyosnak mutató leírás ennek előkészítése is lehetett. Így ír: „Ezenkívül számomra nem tűnt méltányosnak, hogy nekem kelljen befejezni azt, amit más kezdett el, hogy olyan alapokon kelljen tovább építkezni, amelyeket más rakott le. S azután milyen jogon követelhetném magamnak a dicsőséget, ha a dolgok jól alakulnak? Vagy ha rosszul ütnek ki, miért nekem kellene a szégyent viselni?”⁶⁰

A Szent Mihály-hegy stratégiai helyzete

Montecuccoli idézett gondolatai szerint Zrínyi-Újvárnál „a földtöltés magas és nagyon keskeny volt, és egy magaslat mégis uralta, amelyen a török felállította ütegét”. Ha azonban magunk elé tesszük a térképet, azt látjuk, hogy ez az uralás messze nem egyértelmű. Alapul véve a kor tüzérségi eszközeinek hatásos lőtávolságát,⁶¹ érdemes megnézni egy Zrínyi-Újvár központú (szintvonal 154,5 m), 600 m sugarú területet a mértékadó irányokba (6. ábra).

Azt látjuk, hogy észak-kelet és észak-nyugat felé a szintvonalak ezen a távolságon nem érik el a 140 m-t sem. Egyedül a Szent Mihály-hegy platója emelkedik dél felé, azaz valóban a vár szintje fölött vannak a szintvonalak. Ugyanakkor ez az emelkedés

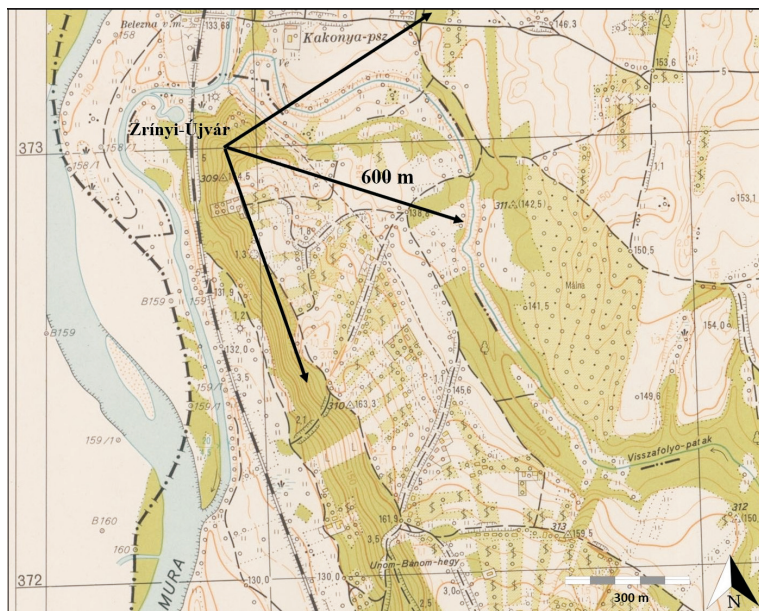
57 Zrínyi 2003, 320.

58 Domokos 2011, 760.

59 Montecuccoli 2019, 213–214.

60 Montecuccoli 2019, 213.

61 Domokos 1986, 79.

6. ábra.

Zrínyi-Újvár 600 m-es körzetének magassági viszonyai

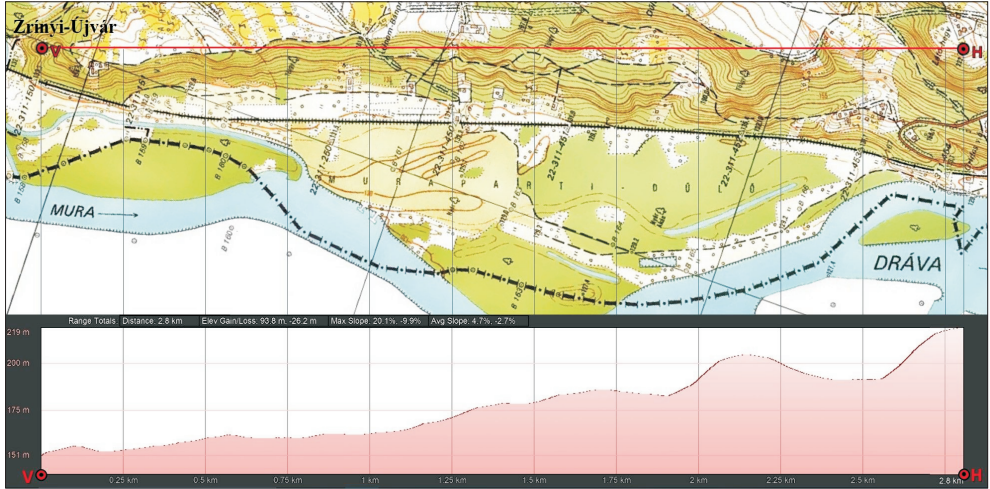
(Forrás: 1:10 000-es térkép 1969 alapján készítette a szerző)

300 m-en alig 3,5 m, míg 600 m-en 8,5 m. Az ostrom ábrázolásai a várat támadó török tüzérséget 300 m-re teszik. Mindebből az következik, hogy a Szent Mihály-hegy platójának elfoglalása meghatározó volt a tüzérségi tűz hatékonysága szempontjából. Ugyanakkor a plató emelkedése a vár fölé nem volt olyan mértékű, amely miatt az védhetetlenné vált volna. Jól látszik ez a 7. ábrán is. Talán ez is oka annak, hogy az ostromról fennmaradt források sehol nem utalnak erre a tényre. Alapjaiban az sem változtatja meg véleményemet, hogy az ütegeket ebben a korban földsánkra helyezték el, ami újabb néhány métert jelenthet.⁶²

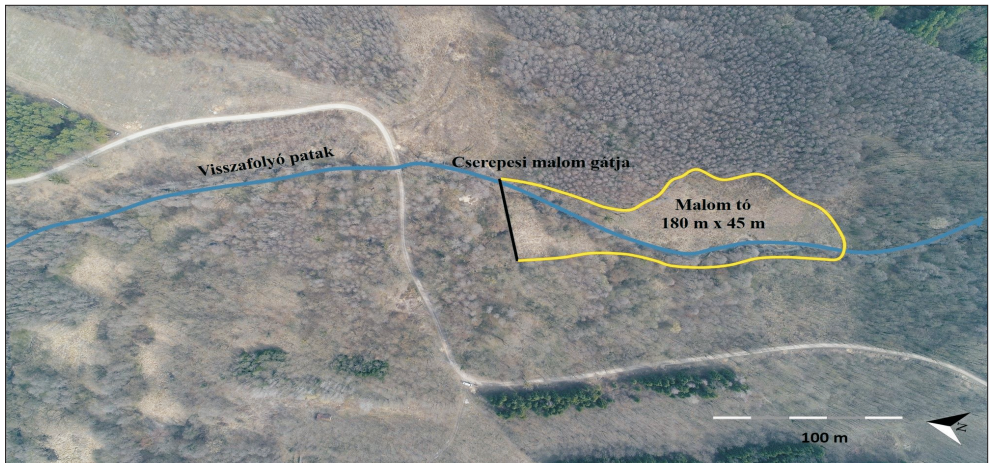
A Visszafolyó-patak völgyének jellemzői és azok hatása

Zrínyi Miklós azzal, hogy visszaduzzasztotta a Visszafolyó-patakot, több célt is elért. Egyrészt komoly vízi akadályt hozott létre egy 56 000 m³-es halastó kialakításával, amivel közel 600 m-es hosszúságban és átlagosan 100 m szélességben lezárta a vár megközelítésének egy fontos terepszakaszát. Ezzel párhuzamosan hosszabban elmoszarította a patak völgyét, amit a vízimalmok miatti duzzasztás is segített. Azaz a völgyben olyan műszaki zárat hozott létre, amely jelentős mértékben akadályozta a csapatok szétbontakozását. A drón felvételen jól látszik, hogy a Cserepesi malom gátja, egy viszonylag hosszú és széles szakaszon duzzasztotta vissza a vizet,

62 Montecuccoli 2019, 141.

7. ábra.
 A Szent Mihály-hegy emelkedése
 (Forrás: készítette Kállai Attila)

8. ábra.
 A felduzzasztott patak nyomai a Cserepesi malom gátjánál
 (Forrás: készítette a szerző)

ami miatt ma is mocsaras az adott terep (8. ábra). Felmerülhet a kérdés, hogy az ostrom idején állt-e már a malom gátja, azaz létezett-e a feltartóztató hatás? A terepen végzett kutatások során a felszín közelében több, korabeli muskéta lövedéket is találtunk, ami arra utal, hogy a gát már akkor is létezett.⁶³

63 Négyesi Lajos legújabb kutatásai alapján azt a véleményt képviseli, hogy ez az építmény nem malomgát, hanem egy korabeli őrházhoz tartozó földhány.

A Szent Mihály-hegy megközelítésének lehetőségei

Ha vetünk egy pillantást a második katonai felmérésre, azt látjuk, hogy a Visszafolyó-patak völgye még 150 évvel később is nehezen járható át, végig mocsaras (9. ábra). Az is látszik, hogy már a völgy megközelítése sem egyszerű, patakvölgyek, meredélyek szabdalják a Visszafolyó-patak jobb partját, így a szétbontakozás akadályokba ütközik. Ez pedig a bal partot védő erőknek kedvez, hiszen koncentráltabb és hatékonyabb tüzet tudnak vezetni.

A Szent Mihály-hegy befogadóképessége

Nem végezhetünk teljes elemzést, ha nem vizsgáljuk meg a Szent Mihály-hegy alkalmasságát a csapatok befogadására. Ehhez érdemes Zrínyi Miklós számvetését alapul venni, melyet a *Tábori kis trakta* című művében végzett. Anélkül, hogy a részletekkel foglalkoznánk, elfogadjuk, hogy egy 24 000 fős haderő (18 000 gyalogos, 6000 lovas) befogadásához táborozásra, 1,5 km széles és 500 mély területre van szükség. A Zrínyi-Újvár előtti plató – abban a méretben, ami figyelembe veszi a járhatóságot és a szárnyak természetes védelmét – kiterjedése kényelmesen lehetővé teszi egy ekkora haderő befogadását: kerülete 6,79 km, területe 1,79 km² (10. ábra). Ez egy 2 km hosszú, a vár előtt 200 m, távolabb 500 mélységű terület.

Négyesi Lajos számvetése – melyet rendelkezésünkre bocsájtott – más megközelítést használ. Az ő számvetése abból indul ki, hogy – szintén Zrínyi Miklós számításaira alapozva – egy gyalogosnak 7 m², egy lovasnak 20 m² terület szükséges ahhoz, hogy a táborozás, valamint a harcrend felvétele gyors és hatékony legyen. Ezzel számolva a 24 000 fős haderőnek szükséges terület 326 000 m², azaz 0,326 km². A vár ágyúinak hatásos lőtávolsága által oltalmazott terület (600 m távolságon) mintegy 0,2 km², ami a haderő kétharmadának, elsősorban a gyalogságnak a közvetlen védelmét biztosítja.

A terep és a biztonság ugyanakkor azt kívánja, hogy a teljes keresztény haderő elhelyezésével számoljunk. Ha csak a gyalogsággal számolunk (ahogy Zrínyi is javasolta) – amelynek egységeit a vár ütegei oltalmazznak –, megmaradva az előbb alkalmazott adatoknál, ez 18 000 gyalogos elhelyezését jelenti, de meghagyva a 6000 fős lovasság manővereihez szükséges teret. Érdemes itt idézni Montecuccoli véleményét a gyalogság hadrendi elhelyezéséről és a szárnyak védelméről.

„Néha a terep is képes a szárnyakat fedezni, mivel azonban ez mozgásképtelen, és nem követi a csapatokat, csak annak segít, aki ki akarja várni az ellenség támadását, ám annak semmiképp sem, aki a támadásnak elébe megy, vagy az ellenséget a saját állásaiban akarja megkeresni. A hadművészet segédeszközeit azonban mindennél alkalmazni lehet. Ha épp nincs semmilyen más eszközünk, akkor osszunk ketté egy zászlóaljat, amelyek így, mivel egymás közelében maradnak, minden irányba formálhatnak arcvonalat, a szárnyon levő muskétásoknak részben a középén üresen [maradt részen], részben oldalt adva helyet, ahol a tüzéség is fedezi őket. Egy ilyen zászlóalj mozgó bástyának is nevezhetünk, ahonnan állandó, heves tűz fogad minket, aki előlről, oldalról vagy hátulról akarja támadni azt.”⁶⁴

64 Montecuccoli 2019, 69.

9. ábra.

A Visszafolyó-patak völgye a második katonai felmérés szerint (1819–1896)

(Forrás: készítette a szerző)

Mindezek mellett elkerülhetetlen egy erős és mozgékony tartalék – döntően a lovasság – létrehozása a Mura jobb partján. Ennek feladata, hogy a Légrádtól Kollátszegig terjedő – a keresztény csapatok és a terep által jól védett szakaszon túl is, legyen készen egy megkerülő török manőver megakadályozására. Az összpontosított tartaléknak készen kell lennie az esetleges átkelési kísérletek – erre ebben a felállásban elsősorban Kollátszeg felett, Kotoriba környékén lehet realitása – megakadályozására. Ennek támogatására rendelkezésre áll a görék (megfigyelő órállások) hálózata, amelyek a Mura mentén, egymástól ágyúlövésnyi távolságra állnak.⁶⁵

Érdekes adalék, ha hasonló harcászati helyzetet keresünk az adott korban. Az egyik ilyen lehet, amikor 1649-ben a kozák-tatár seregek ostrom alá vették Zbarazs várát. A védők közvetlenül a vár előtt alakították ki a védősáncokat, melyeket sikerrel védtek, így a várat is megóvták. Nagyon híven ábrázolja ezt a filmes feldolgozás, mely szabadon elérhető az interneten.⁶⁶

Összefoglalás

Kanizsa sikertelen ostroma komoly törést okozott Zrínyi Miklós lelkében. A téli hadjárat sikerét követően – annak eredményeire támaszkodva – látott hozzá a török erősség ostromához, bízva a sikerben. Sajnos az ostrom előkészítésének elhúzódása,

⁶⁵ Végh 2022, 104.

⁶⁶ Ogniem i Mieczem (Tűzzel-vassal). <https://www.youtube.com/watch?v=IoMzEPHeBgg> (Letöltés ideje: 2022. 10. 30. 2:30 perctől.)

10. ábra.

A Szent Mihály-hegy területe Zrínyi-Újvár előtt

(Forrás: készítette a szerző)

a török csapatok vártnál gyorsabb megérkezése visszavonulásra kényszerítette a keresztény erőket.

Zrínyi-Újvár – melynek építését és hatékonyságát sokan, így Montecuccoli is bírálta – most is bizonyította hasznosságát. Védelme alatt a keresztény csapatok átkeltek a Murán és beásták magukat a jobb parton. Ezzel nagyobb biztonságba kerültek, de gyakorlatilag lemondtak a kezdeményezésről és lehetőséget adtak a töröknek Zrínyi-Újvár közvetlen ostromára.

Annak eldöntése, hogy a vár előtti plató megszállása – ahogy Zrínyi javasolta – hogyan változtatta volna meg az ostrom kimenetelét, nem szerepelt írásunk céljai között. Egyetlen célunk az volt, hogy segítsünk megérteni a Zrínyi Miklós javaslatában rejlő lehetőséget. Ehhez végeztük el a terep értékelését, a felek rendelkezésére álló erők és eszközök összehasonlítását.⁶⁷ Az értékelések azt mutatták, hogy a vár előtti plató befogadóképessége megfelelő mind méretben (mélység és szélesség), mind átszegdeltségben. A szembenálló félnél pedig nem volt meg a sikeres ostromhoz Perjés Géza által számított túlerő. Ugyanakkor – főleg az első napokban, az erősítések beérkezése előtt – a plató megszállása esetén fennállt annak a veszélye, hogy a lendületből érkező török csapatok beszorítják a keresztény erőket a Murába. Ez pedig már hadászati szintű veszteséget és vereséget jelentett volna.

⁶⁷ Ezúton köszönöm meg Kelenik József, Négyesi Lajos, Hausner Gábor, Kállai Attila, Holecz József, Magyar István, Kocsi János Gyula, Haáz Áron kollégáimnak azokat az értékes tanácsokat, melyek nélkül ez az írás nem születhetett volna meg.

Érdemes feltenni azt a kérdést, hogy a vár előtt emelkedő plató miért nem volt előkészítve védelemre? Zrínyit nem zavarta az erősség mások által felrótt sebezhetősége? Erre az egyik válasz az lehet, hogy Zrínyi nem tekintette befejezettnek Zrínyi-Újvár fejlesztését, annak építését több ütemben – az idő és a rendelkezésre álló források függvényében – folytatni kívánta. Nem ritka ez az erődépítészetben, gondoljunk csak a belső és külső várak rendszerére.

Azzal is tisztában kell lennünk, hogy Montecuccoli elsődleges feladata az volt, hogy lassítsa a török előrenyomulását, időt biztosítva a keresztény csapatok gyülekezéséhez. Zrínyi-Újvár védelme ebben az összefüggésben tehát eszköz volt és nem stratégiai cél. A stratégiai célt a franciákkal kibővült nemzetközi haderő Szentgottárdnál teljesítette be.

Zrínyi-Újvár egy hónapi ostrom után elesett. Zrínyi nem várta meg ezt a pillanatot, hazament Csáktornyára. Életének utolsó heteit ott töltötte, egészen november 18-áig, amikor egy tragikus vadászbalesetben életét veszítette.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágoston Gábor 1992. Párhuzamok és eltérések az oszmán és az európai tüzérség fejlődésében a 15–17. században. *Történelmi szemle*, (3–4.): 173–198.
- Bánlaky [Breit] József 1940. *A magyar nemzet hadtörténelme*. XVI. rész. Az 1664. évi háború. Kanizsa sikertelen ostroma. Budapest: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.
- Cselebi 1985. Karácsony Imre (ford.): *Evlia Cselebi török világotutazó magyarországi utazásai 1660–1664*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Domokos György 1986. Várépítészet és várharcászat Európában a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 94 (1): 47–109.
- Domokos György, Hausner Gábor 2008. Zrínyi-Újvár és ostroma Jacob von Holst helyszínrajza tükrében. In G. Etényi Nóra, Horn Ildikó (szerk.): *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. 241–264. Budapest: L'Harmattan.
- Domokos György 2011. Újabb adatok Zrínyi-Újvár építésének és pusztulásának történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124 (3): 741–773.
- Domokos György 2012. Zrínyi-Újvár építése és pusztulása. In Hausner Gábor, Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. 34–65. Budapest: Argumentum.
- Domokos György 2021. *Kő és tűz. Erődépítészet- és tüzérségtörténeti tanulmányok*. Budapest: Nemzeti Kulturális Alap.
- Esterházy Pál 1989. *Mars Hungaricus*. Bev. és szerk. Hausner Gábor. (Zrínyi-Könyvtár III. Főszerkesztő: Klaniczay Tibor, szerk. Kovács Sándor Iván.) Budapest: Zrínyi Kiadó.
- G. Etényi Nóra 2008. Wolfgang Julius Hohenlohe Zrínyi-kultusza. In G. Etényi Nóra, Horn Ildikó (szerk.): *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. 437–464. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Haller (Láposi) Jenő 2016.: *Povijest Legrada*. Meridijani.
- Hammer 1979. *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*. Zagreb.
- Hausner Gábor, Padányi József 2012. *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Hausner Gábor, Németh András 2019. *Zrínyi-Újvár egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán*. Budapest: Dialóg Campus.
- Kelenik József 2012. Az elárult erőd. Gondolatok Zrínyiről és Zrínyi-Újvár katonai szerepéről. In Hausner Gábor, Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. 17–33. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Montecuccoli, Raimondo 2019. *A magyarországi török háborúkról*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Négyesi Lajos 2003. Csata- és hadszíntérkutatás – hadtörténelmi régészet. *Hadtörténelmi Közlemények*, 116 (1): 198–205.

- Négyesi Lajos 2017. Zrínyi-Újvár stratégiai jelentősége. In Bene Sándor, Fodor Pál, Hausner Gábor, Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* 343–356. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Négyesi Lajos 2019. Két mozsárbomba 1664 júniusából. In Hausner Gábor, Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán.* 181–187. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Perjés Géza 1965. *Zrínyi Miklós és kora.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Scott Douglas D. and Fox, Richard A. 1987. *Archeological Insights into the Custer Battle: An Assessment of the 1984 Field Season.* Norman: University of Oklahoma Press.
- Sivilich Daniel M. 1996. Analyzing Musket Balls to Interpret a Revolutionary War Site. *Historical Archeology*, 30 (2): 101–109.
<https://doi.org/10.1007/BF03373592>
- Sudár Balázs 2012. Török források Zrínyi-Újvár bevételeiről. In Hausner Gábor, Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete.* 66–68, és 169–188. Budapest: Argumentum Kiadó.
- Sudár Balázs 2012a. Evlia cselebi diáriuma és az 1664. évi török hadjárat. In Varga, Szabolcs (szerk.) *„Hír a dicső tettek ragyogása”: tanulmányok a Zrínyi család és Szigetvár történetéből.* 103–120. Szigetvár: Szigetvári Várbaráti Kör.
- Végh Ferenc 2022. Őrházak a Mura mentén. A Muraköz épített védelme a Zrínyiek korában. In Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége.* 97–112. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Zrínyi Miklós 2003. Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi Miklós összes művei.* (Magyar Remekírók) Budapest: Kortárs Könyvkiadó.

A tanulmány a TKP2020-NKA-09 számú projekt keretében, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.